

**O SÚČASNEJ ETIKE (A FILOZOFII) NA SLOVENSKU,
RESP. O ETIKE CNOSTI TROCHU INAK**

DAGMAR SMREKOVÁ – ZUZANA PALOVIČOVÁ: Dobro a cnosť. Etická tradícia a súčasnosť. Bratislava, IRIS 2003, 164 s.

So záujmom som siahol po slovenskej monografii venovanej etike cnosti, ktorá sa nedávno objavila na pultoch našich kníhkupectiev a ktorej podstatné časti autorky – Dagmar Smreková a Zuzana Palovičová – už priebežne publikovali v časopise *Filozofia*. Cítim potrebu upozorniť na túto knihu v širšom kontexte uvažovania o súčasnom stave filozofovania na Slovensku. Dôvodom je najmä prístup autoriek k spracovaniu témy, pretože takmer úplne sa obmedzujú len na deskripciu názorov, ktoré sú v širšom kontexte aktuálne, ale ony ich sprostredkovávajú cez práce, ktoré sú často staršie ako 20 rokov, a autorky nám ich predkladajú ako čosi nové, doteraz neznáme. Na druhej strane ani nespomínajú práce, ktoré sú nové a aktuálne z hľadiska problematiky etiky cnosti. Obchádzajú mlčaním aj búrlivé diskusie o prácach, ktoré spomínajú, a len v náznakoch uvádzajú to, o čom sa diskutovalo pred 20 rokmi, resp. diskutuje v súčasnosti v súvislosti s etikou cnosti.

Autorky na začiatku svojej práce uvádzajú, že si všimajú, ako sa pojem cnosti ako kvality osobnosti presadzoval v protiklade k pojmu povinnosti (s. 8). Zdá sa mi veľmi problematické vyjadrenie „pojem cnosti ako kvality osobnosti“. Podľa môjho názoru pojem cnosti sám osebe nemôže vyjadrovať kvalitu osobnosti. Môže to urobiť cnosť ponímaná ako hodnota obsahujúca v sebe mnohé iné hodnoty. Nesúhlasím ani s ich vymedzením cnosti v úvode práce, pretože ak by malo platiť tvrdenie, že „cnosti sú tým, čím človeka navonok charakterizujeme pri jeho hodnotení alebo doporučení“ (s. 10), potom by to mohlo znamenať, že aj lenivosť, falošnosť atď. by mali byť cnosti, pretože nepochybujem o tom, že aj takéto hodnotenia a charakteristiky človeka sa vyskytujú a určite to nemožno považovať za cnosť. Na rozdiel od názoru autoriek by som formuloval svoje ponímanie cnosti ako mravnej kvality, resp. vlastnosti a hodnoty u človeka (mravného subjektu), ktoré sú súhrnom dominantných morálnych hodnôt a vlastností človeka, ktorý svojím konaním uskutočňuje morálne dobro. Cnosť je hlavný predpoklad uskutočňovania morálneho dobra. Christine Swantonová tvrdí, že cnosť je dobrá vlastnosť charakteru ([1], 19), a podľa Michaela Slota je to žiaduca črta charakteru ([2], 3 – 37).

Autorky v texte ďalej prezentujú ideu, že vyznačovanie sa určitými cnosťami (resp. prítomnosťou určitých nerestí) je neoddeliteľnou súčasťou morálnej voľby a konania bez ohľadu na to, či sa preferuje deontologické, alebo konzekvencialistické hľadisko (s. 9). Som presvedčený o tom, že toto tvrdenie je značne triviálne, pretože morálna voľba, resp. morálna dilema alebo konflikt medzi viacerými hodnotami a povinnosťami je procesom rozhodovania sa medzi viacerými možnosťami správania, resp. konania. Rozhodnutím sa pre niektorú z hodnôt a možností stále čosi volíme, v konečnom dôsledku volíme buď cnosť, alebo nerosť. Zaujímavejšou otázkou by skôr mohlo byť to, či cnosti sú výsledkom voľby, alebo východiskom, resp. predpokladom voľby a konania.

Táto otázka sa stáva veľmi zaujímavou najmä v súvislosti s rozvojom biológie, zvlášť genetiky a následne aj sociobiológie.

Napriek tomu, že autorky nesmeli poukazujú na to, že okrem cnosti je tu aj nereseť, v práci som sa so skúmaním neresti takmer nestretol, hoci to autorky v úvode svojej práce signalizovali. Už predtým som naznačil, že príznačné pre takmer celú prácu (až na úvod a záver) je to, že je len deskripciou rozličných názorov. Deskriptívny prístup autoriek k problému neposkytol takmer žiadny priestor pre polemickú či kritickú úvahu alebo názor samotných autoriek. Ich samotné stanovisko sa pravdepodobne rozplýva v súhlase alebo opise názorov prezentovaných autorov. Okrem toho nikde v celej práci som nezaregistroval, že by autorky venovali pozornosť konzekvencialistickým etickým teóriám, a teda, že vôbec splnili cieľ práce, ktorý si vytýčili v úvode: doložiť, že deontologické etiky rovnako ako konzekvencialistické považujú cnosť za neoddeliteľnú súčasť morálnej voľby! Autorky nám to na s. 30 opätovne pripomínajú, ale tým vyčerpali svoj záujem o vzťah konzekvencializmu a cnosti. Okrem toho však pochybujem, že by sa dali spojiť všetky tri prúdy myslenia (deontológia, konzekvencializmus a etika cnosti) práve na základe cnosti. V takom prípade by sme rovnako mohli uvažovať o tom, že ich môžeme spojiť aj na základe dôsledkov, pretože všetky koncepcie sa nimi nejakým spôsobom zaoberajú. Ak by sme použili takéto kritérium, potom k utilitarizmu či konzekvencializmu by sme mohli zaradiť napríklad aj Aristotela, Kanta a Hegela, pretože oni sa tiež nejakým spôsobom vyjadrovali vo svojich prácach k úžitku alebo dôsledkom – lenže to je slepá ulička...

Autorky na s. 11 tvrdia, že Aristotela, Spinozu, Huma a Smitha možno zahrnúť do jednej morálnej tradície, podľa ktorej to, čo má byť (čo je žiaduce), nie je prísne oddelené od toho, čo je (teda od skutočného bytia človeka). To, čo má byť, je kontextuálne s túžbami a presvedčeniami, spojenými s ľudskou prirodzenosťou na jednej strane a so sociálno-kultúrnym pozadím, determinujúcim individuálnu existenciu, na druhej strane. Podobne nájdeme ich vyjadrenie, že „špecifikum Humovho prístupu je v orientácii na empirickú stránku morálky. To, čo má byť, sa usiluje vyvodiť na základe toho, čo ľudia prirodzene považujú za dobré, resp. zlé, čo v nich podnecuje prirodzené city priazne, resp. odporu“ (s. 19). Na základe znalosti dejín etického myslenia a Humových etických názorov si však musíme uvedomiť, že v súvislosti s Humom to vôbec nie je také jednoduché, ako to vyzerá podľa ich tvrdenia. Práve u Huma je známe jeho tvrdenie z práce *A Treatise of Human Nature*, podľa ktorého to, čo má byť, nemožno odvodiť z toho, čo je (poznáme to aj ako Humov zákon). Toto Humovo tvrdenie je častým predmetom diskusií a týka sa sporu o vzťah medzi faktmi a hodnotami. Podľa Huma to, čo má byť (čo je žiaduce), nemôžeme odvodiť z toho, čo je, pretože z hľadiska logiky nemožno odvodiť záver vo vzťahu k tomu, čo sa nevyskytuje v premise. Vo vzťahu k morálke to znamená, že nemôžeme odvodiť morálny záver z non-morálnych premis, pretože morálne úsudky sa podstatne líšia od faktuálnych propozícií.¹ Škoda, že sa autorky pri opise Humových názorov na cnosť obmedzili len na jednu prácu, ktorá je u nás dostupná v starom českom vydaní z roku 1899, a obišli inú, možno ešte významnejšiu jeho prácu

---

¹ Pozri názory Charlesa R. Pidgena v jeho príspevku „Naturalism“ in ([3], 423) alebo stanovisko Stephena Darwalla in ([4], 21 – 26). K najvýznamnejším zástancam Humovho zákona patrili v 20. storočí napríklad George Edward Moore a Richard Mervyn Hare.

A Treatise of Human Nature, ktorá nie je k dispozícii v českom ani slovenskom vydaní, ale v ktorej Hume venuje ešte väčšiu pozornosť cnosti než v nimi spomínanej práci. Hume sa zaoberal cnosťami aj v mnohých svojich esejách [5].

V súvislosti so súčasnými teóriami cnosti autorky venujú pozornosť koncepcii Philippa Footovej, ktorá sa podľa nich vo svojej koncepcii cnosti opiera o názory Aristotela, Tomáša Akvinského a Wrightovu prácu *Variety dobra* (s. 52). Zaujímavé je to, že Footová vo svojej knihe, na ktorú sa odvolávajú, uvádza ešte aj Geachovu prácu *Virtues*, ktorú však autorky vôbec nespomínajú. Z jej textu sa však nedá urobiť jednoznačný záver, že Wrightova a Geachova práca boli podnetom na jej uvažovanie. Footová ich spomína len medzi prácami, ktoré vznikli za posledných 10 – 15 rokov. Wrightova práca vyšla v roku 1963 a Geachova v roku 1977, takže ťažko ich možno zaradiť medzi práce, ktoré boli pre ňu podnetom rozvíjania etiky cnosti, ako to píšú autorky na s. 52, keďže sama sa venovala tejto problematike už skôr.

V poznámke pod čiarou autorky spomínajú, že Footová vydala svoju prvú monografiu *Natural Goodness* až v roku 2001 ako 80 ročná (s. 52). Treba však k tomu ešte dodať, že okrem toho Footová vydala v roku 2002 knihu *Moral Dilemmas and Other Topics in Moral Philosophy*, v ktorej upozornila na to, že vo svojej práci *Virtues and Vices*, z ktorej autorky výlučne preberajú Footovej názory, sa dopustila určitých chýb v ponímaní vzťahu racionality a cnosti. Kapitola, v ktorej sa venuje tejto problematike vyšla však po prvýkrát už v roku 1995, takže autorky sa mohli s touto skutočnosťou zoznámiť už pri písaní svojej práce. Celá podkapitola venovaná Footovej je väčšinou len deskripciou knihy vydané v roku 1978. Ďalším nedostatkom je to, že autorky vo svojej monografii nevenovali väčšiu pozornosť kritickým pohľadom, resp. diskusií v súvislosti s Footovej koncepciou cnosti (až na názor J. Driverovej, ktorý uviedli len v poznámke pod čiarou). K tejto problematike existuje pomerne bohatá bibliografia vrátane zborníka príspevkov, ktorý je venovaný koncepcii cnosti Ph. Footovej [6].

Na inom mieste autorky uvádzajú, že mnohí autori zaraďujú Bernarda Williama medzi predstaviteľov etiky cnosti, a ako príklad svojho tvrdenia spomínajú Singerovu prácu *A Companion to Ethics*, kde ho nachádzame spolu s Anscombovou a MacIntyrom, a zároveň uvádzajú i zborník štúdií *How Should One Live?*, ktorého editorom bol R. Crisp (s. 61). Dale Jamieson v kapitole venovanej metóde a morálnej teórii (v zborníku editovanom Singerom) na s. 478 – 479 zaraďuje Williama k ateoretickej pozícii, kam nesporné patrí, ale nehovorí o ňom ako o predstaviteľovi etiky cnosti. V kapitole venovanej etike cnosti ho Greg Pence vôbec nespomína. Podobne ani na s. 14 zborníka štúdií, ktorý editoval Roger Crisp nenájdeme vyjadrenie, ktoré by nás viedlo k záveru, že B. Williama považujú za etiku cnosti, pretože v spomínanej časti sa Williams uvádza spolu s Footovou v súvislosti s odmietaním utilitaristického a kantovského názoru, podľa ktorého morálka poskytuje motívy konania, ktoré sú nezávislé od túžob subjektu a jeho predstavy o vlastnom dobre. Nemyslím, že na základe toho možno urobiť záver, že Roger Crisp (teda editor zborníka, a nie autori zborníka, ako to uvádzajú ony) vo svojej úvodnej štúdií považuje B. Williama za predstaviteľa etiky cnosti.

V ďalšej časti autorky urobili deskripciu obsahu knihy A. MacIntyry, potom zase deskripciu obsahu štúdie iného autora, J. Schneewinda, o tejto knihe. Autorky okrem parafrázovania MacIntyry a dvoch kritik neformulujú žiadne stanovisko k MacIntyrovi a jeho kritikám. Vzhľadom na monografický charakter práce treba hlbšie, kritickejšie

a analytické zhodnotenie skúmaných súvislostí. V texte nenachádzame ani nový pokus o interpretáciu, ani polemiku s jeho názormi či kritikmi, iba deskripciu. Nie je celkom jasné, prečo autorky neuvádzajú takmer žiadne súčasné práce zaoberajúce sa či už koncepciou A. MacIntyra, alebo nové práce v rámci etiky cnosti, napr. monografie M. Slota, Ch. Swantonovej atď., resp. zborníky príspevkov venovaných výlučne etike cnosti.² Na tému koncepcie cnosti u A. MacIntyra bolo len do roku 1998 napísaných 65 významných príspevkov v angličtine, ktoré sú zahrnuté do *Philosopher's Index*. Okrem toho je aj v nimi spomínanej knihe R. Crisp (ed.): *How Should One Live?* príspevok A. Masona a S. Moller Okinovej o A. MacIntyroví a jeho etike cnosti. Avšak nič z týchto polemík sa nedostalo do pozornosti autoriek, pretože uvádzajú dve kritiky, ktorých výber pôsobí skôr náhodne než zámerne, keďže ide o neaktuálne príspevky, pretože jeden vyšiel v roku 1982 a druhý v českom preklade v roku 1996. Ich deskripcia etiky cnosti u A. MacIntyra je teda takmer úplne sterilná a opis diskusie o jeho koncepcii je len náznakom skutočne búrlivých sporov, ktoré prebiehali a ešte stále vo svete prebiehajú.

Po deskripcii niektorých anglických textov zaoberajúcich sa etikou cnosti autorky sa zaoberajú francúzskou filozofiou, kde venovali pozornosť najmä V. Jankélévitchovi, ďalej Sartrovi a Mounierovi (s. 86 – 123). Ani táto časť práce neprekračuje deskriptívnu úroveň spracovania. Okrem iného mám však vážne pochybnosti o tom či Sartra, resp. Mouniera možno vôbec zaradiť k nejakému prúdu etiky cnosti. Zdá sa mi skresľujúce robiť tento záver len na základe toho, že sa zaoberali charakterom.

Cez veľmi marginálne prepojenie témy charakteru a šťastia sa autorky venujú koncepciám, ktoré sú jednak už pomerne zastarané a na druhej strane vôbec nepatria do etiky cnosti, napr. Sartre a Mounier, resp. Misrahi a Conche. Ak v prípade charakteru by sa dalo ešte uvažovať o tom, že charakter má významné postavenie v etike cnosti, tak v prípade šťastia sa to nedá akceptovať, pretože etika cnosti nepovažuje šťastie za cnosť. Začlenenie kapitol 2.2 a 2.3, venovaných charakteru a šťasti vo francúzskej morálnej filozofii, je značne problematické, pretože tematicky nezapadajú do logickej štruktúry výstavby textu zaoberajúceho sa etikou cnosti a ich zaradenie pôsobí nesúrodne a značne nelogicky, resp. náhodne, až účelovo.

Autorky zastávajú názor, že renesancia etiky cnosti má zásadný význam pre rozvoj samotnej etiky a pre diskusie o jej povahe a predmete (s. 141), lenže podľa môjho názoru D. Smreková a Z. Palovičová žiadnu diskusiu neponúkli, nanajvýš deskriptívnym spôsobom interpretovali omrvinky diskusie o tejto etike. Podobne problematické sa mi zdá ich tvrdenie, že teoretické úsilie smeruje k reštituovaniu pojmov cnosti ako kryštalizačného jadra etiky adekvátnej pre našu dobu (s. 141). Z predloženého textu nevyplýva, prečo by práve etika cnosti mala byť adekvátnou etikou pre našu dobu. Autorky neponúkli žiadny presvedčivý argument pre toto svoje tvrdenie, ak prehliadneme deskripciu názorov iných autorov, ktorých veľká väčšina je staršia ako 20 rokov. Celá diskusia o etike cnosti je obmedzená na dve kritické výhrady k tejto koncepcii. Autorky na s. 142

²Možno tu uviesť napríklad prácu D. Statmana [7], ktorá sa zaoberá súčasnou diskusiou o etike cnosti, prezentuje názory pre a proti tejto koncepcii. Ďalej tu možno spomenúť prácu M. Sloteho a R. Crispa [8] prezentujúcu prehľad najvýznamnejších prác z etiky za posledných 40 rokov a obsahujúcu tiež kritiku iných teórií, pozitívnu víziu etiky cnosti, posledné kritiky oživenia etiky cnosti a súčasné teoreticky najvýznamnejšie príspevky k etike cnosti.

– 143 (na asi I strane knihy) opisujú výhrady Roberta B. Loudena z roku 1984 k etike cnosti bez toho, aby k tomu ony zaujali stanovisko – do akej miery sú tieto výhrady o-podstatnené a aký je ich názor. Celá diskusia k etike cnosti potom pokračuje ďalej asi polstránkovou prezentáciou názoru Rosalindy Hoursthouseovej na s. 143. Z ich práce okrem ich vlastných tvrdení vôbec nič nenasvedčuje tomu, že by to bola taká aktuálna téma, skôr naopak.

Pri prezentácii svojho tvrdenia preferujúceho charakter a etiku cnosti v protiklade k deontologickej etike dospeli k záveru, že niektoré činy nemožno vysvetliť na pozadí morálnych príkazov, ale len na základe morálneho charakteru konajúceho. Podľa nich nemožno v deontologickej etike vyriešiť napríklad dilemu kňaza, ktorý sa má rozhodnúť medzi povinnosťou dodržať sľub voči svojej cirkvi a povinnosťou voči žene, s ktorou čaká dieťa (s. 146). V skutočnosti je to paradoxná dilema, pretože kňaz už predtým porušil sľub čistoty, a tým aj sľub vernosti cirkvi. V tomto prípade sa ťažko možno opierať o jeho morálny charakter.

Autorky v závere tvrdia, že etika cnosti nie je alternatívou deontologickej či konzekvencialistickej etiky a netreba ju chápať ani ako číry dodatok, resp. príviesok k morálke pravidiel. Domnievajú sa, že etika cnosti funguje v koexistencii s deontologickou a konzekvencialistickou etikou (s. 150). Nevieť, na základe čoho dospeli k takémuto záveru, pretože o konzekvencializme stratili slovo len na úvod a záver. Nevieť ako dospeli k takému tvrdeniu, ak sa konzekvencializmom vôbec nezaoberali. Dôležitý je fakt, že autorky nespĺnili ani cieľ práce, ktorý si vytýčili v úvode knihy, pretože vtedy vyjadrili snahu obhajovať ideu, podľa ktorej cnosti sú súčasťou konania bez ohľadu na to, či ide o deontologické alebo konzekvencialistické etické teórie (s. 9).

Okrem týchto obsahových výhrad a pripomienok chcem spomenúť aj viaceré formálne nedostatky práce. Na s. 35 autorky v texte (jediný raz) používajú celkom odlišný spôsob odkazovania než v ostatnom texte, t. j. taký, ktorý sa používa v časopise Filozofia. Na s. 47 autorky uviedli životopisné poznámky týkajúce sa G. H. von Wrighta. Myslím, že v monografii sa nehodí, aby životopisné údaje boli súčasťou hlavného textu práce, a takisto nie je jasné, prečo venovali pozornosť len životopisným údajom Wrighta a ostatných autorov obišli. Ďalej chcem upozorniť na nepresnosť pri citovaní práce Jonathana Bennetta *The Conscience of Huckleberry Finn*. Spomínaný príspevok vyšiel v časopise *Philosophy* v roku 1974 na s. 123 – 134. Strany, z ktorých citujú autorky vo svojej knihe (teda údaje s. 332 – 334) na s. 59 – 61 sú teda nepresné. Ďalšia formálna chyba sa vyskytuje na s. 133, kde autorky uvádzajú prácu A. Comte-Sponvilla *Rozprava o beznádeji a blaženosti* a roky vydania jej 1. zväzku 1984 a 2. zväzku 1988, no v zozname literatúry je uvedený len 1. zväzok s rokom vydania 1988.

Okrem doteraz spomínaných formálnych nedostatkov knihy určite treba spomenúť aj zoznam literatúry, ktorý nezodpovedá normám na uvádzanie bibliografických údajov podľa súčasne platnej normy ISO 690. Tento problém však pretrváva na Slovensku dlhé roky a stále ako keby sme nemali v úmysle priblížiť sa v tomto smere normám, resp. zaužívaným pravidlám, ktoré platia vo vyspelom svete.

Veľmi ťažko označiť túto prácu za originálnu a tvorivú z hľadiska rozvíjania koncepcie etiky cnosti a etiky, resp. filozofie na Slovensku vôbec. Za pozitívum možno označiť nanajvýš to, že slovenskému čitateľovi približuje práce a zlomok diskusií, ktoré prebiehali vo svete pred viac ako 20 rokmi. V minulosti, keď sme mali veľmi

obmedzený prístup k tomu, o čom sa písalo vo svete, mali takéto práce svoj veľký význam, ale v súčasnosti je to dosť málo, ak položíme kritériá našej filozofii tak nízko, že vedecká monografia bude sprostredkovať len informácie o názoroch iných, bez toho, aby sme sa pokúsili výraznejšie vstúpiť do týchto diskusií, nehovoriac o tom, že by sme mali rozvíjať svoje vlastné názory v pozitívnej konfrontácii s názormi iných. Túto prácu určite možno doporučiť ako východiskový učebnicový text pre vysokoškolských študentov filozofie a etiky, aby sa zoznámili s jedným smerom etického myslenia v 2. polovici 20. storočia. Pre ďalšie štúdium však musia pátrať po aktuálnejšej cudzojazyčnej literatúre, ktorá by im komplexnejšie priblížila etiku cnosti.

LITERATÚRA

- [1] SWANTON, CH.: *Virtue Ethics: A Pluralistic View*. Oxford, Oxford University Press 2003.
- [2] SLOTE. M.: *Morals from Motives*. Oxford, Oxford University Press 2001.
- [3] SINGER, P. (ed.): *A Companion to Ethics*. Oxford, Blackwell 1991.
- [4] DARWALL, S.: *Philosophical Ethics*. Boulder, Westview 1998.
- [5] HUME, D.: *Essays: Moral, Political and Literary*. Indianapolis, Liberty Fund 1987.
- [6] HURSTHOUSE, R. – LAWRENCE, G. – QUINNE, W. (eds.): *Virtues and Reasons: Philippa Foot and Moral Theory. Essays in Honour of Philippa Foot*. Oxford, Clarendon Press 1995.
- [7] STATMAN, D. (ed.): *Virtue Ethics*. Washington, DC, Georgetown University Press 1997.
- [8] SLOTE, M. – CRISP, R. (eds.): *Virtue Ethics*. New York, Oxford University Press 1997.

Vasil Gluchman

---

prof. PhDr. Vasil Gluchman, CSc.
Katedra filozofie FF PU
17. novembra 1
080 78 Prešov
SR
gluchman@unipo.sk